

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE TASARRUF BİLİNCİ OLUŞTURMA ÇABALARI

Doğan DUMAN*

Mustafa DOĞDU**

Öz

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de yayınlanan çocuk dergilerinin öncelikli amacı yeni rejimin temel amaçlarını benimsemiş erdemli, iyi ahlaklı yurttaşların yetişmesine katkı sağlamaktır. Bu amaçlar dışında her an karşılaşılabilecek güncel sorunlar karşısında çocukları bilgilendirmek ve onları sorunların çözümüne ortak etmek de bu dergilerin amaçları arasında yer almaktaydı. Özellikle 1930'lu yıllar boyunca yayınlanan çocuk dergilerine bakıldığında Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılara ve bu sıkıntıların aşılmasına ilişkin çözüm önerilerine de geniş yer verildiği görülmektedir. Bunun asıl nedeni Türkiye'nin 1930'ların başlarında yaşadığı ekonomik çıkmazdır. Bu dönemde küresel bir kriz olarak ortaya çıkan ekonomik çıkmazı aşabilmek için birçok ülke toplumsal bir mücadele içerisine girmiştir. Türkiye de bu alanda bir yandan kurumsal ve yasal düzenlemeler gerçekleştirirken öte yandan kimi sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirmeye, gazete ve dergileri de seferber etmeye özen göstermiştir. Araştırmada özellikle 1930-1940 döneminde yayınlanan çocuk dergilerinin haber ve içerikleri analiz edilerek, söz konusu dergilerin tasarruf konusunda öncelikle küçük okuyucu kitlesine ve bu arada onların ailelerine yönelik nasıl bir bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirmelerde buldukları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet, Tasarruf Bilinci, Çocuk Dergileri.

EFFORTS TO ESTABLISH SAVING CONSCIOUSNESS IN CHILDREN'S MAGAZINES IN THE EARLY REPUBLICAN ERA

Abstract

Priority of children's magazines, published after declaration of the republic, was to contribute raising citizens who are virtuous, moral and who embraced main objectives of the new regime. In addition to these goals, informing children about everyday troubles and associating them in finding solutions to these troubles, were among the aims of these magazines. Especially when we look at children's magazines published throughout 1930's, we can see news about the economical problems of Turkey and also, resolution offers regarding these problems being mentioned extensively. The main reason for this is the economic impasse that Turkey experienced in the early 1930's. Many countries launched a social struggle to

* Yrd. Doç. Dr., DEÜ Buca Eğitim Fakültesi, (dogan.duman@deu.edu.tr).

** Öğretmen, Nazire Merzeci İlkokulu, (mustafadogdu@gmail.com).

overcome the economic impasse which emerged as a global crisis in this era. Turkey also, realised institutional and legal regulations on one hand, and on the other cared for motivating some non-governmental organizations, and mobilizing newspapers and magazines. In the research, news and contents of children's magazines were analyzed, specifically between 1930 and 1940, and emphasize how these informed, brought consciousness and influenced primarily their young reader mass and their families.

Keywords: *Republic, Saving Consciousness, Children's Magazines.*

Giriş

Bir topluma arzulanan kültürel, toplumsal, ekonomik vb. politikaların benimsenmesinde ve toplumun inşa edilmesinde çocukluk çağının büyük önemi vardır. Özellikle totaliter sistemlerin güçlü olduğu 1930'lar dünyasında devlet yöneticileri istedikleri yapıları oluşturmak adına başta resmi eğitim olmak üzere çeşitli eğitim araçlarından yararlanmışlardır. Bu anlamda birçok ülkede çocuk edebiyatı ve onun bileşenlerini oluşturan masal, hikâye, piyes, şiir ve onların yayınlandığı kitaplar ile dergiler geniş ölçüde kullanılmıştır.

Ulusal kurtuluş mücadelesi sonrası kurulan yeni Türk devleti de geçmişten farklı bir yapı kurmaya çalışırken, çocukların eğitimine büyük önem vermiş ve yeni rejimin değerlerinin hızlı ve etkili bir biçimde aktarılabilmesi için çaba harcamıştır. Ümmet bilinci yerine millet, Osmanlı hanedanına bağlılık yerine Cumhuriyet rejimine bağlılık, geleneksel-dinsel kültürün yerine batılı-laik kültür ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yeni değerlerin genç kuşaklara aktarımı ise en etkili biçimde eğitim aracılığı ile gerçekleştirilebilirdi. Bu amaç doğrultusunda resmi eğitim kanalları yanı sıra, yaygın eğitimin bir aracı olarak değerlendirilebilecek olan basın-yayın araçlarından da yararlanma yoluna gidilmiştir.

Kurtuluş savaşından sonra siyasal ve hukuksal alanda devrim niteliğinde değişimler gerçekleştirilirken, bu değişimlere paralel olarak, siyasal bağımsızlığın devam ettirilebilmesinin zorunlu koşullarından olan ekonomik bağımsızlığı elde etme çabaları da hızlanmıştı. Lozan Barış Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılmış ve yeni devlet görece Batılı ülkelerin ekonomik sömürsünden kurtulmuştu. Fakat Cumhuriyet rejimi ekonomik kalkınma konusunda Batı'dan yardım alamayacağına göre, yeni çözüm yolları geliştirmek zorundaydı. Bu noktada II. Meşrutiyet Dönemi'nde uygulamaya konulan "Milli İktisat" politikası yöneticiler için en geçerli çözüm olarak görünmekteydi. Bu politikanın temelinde ise yerli bir girişimci sınıfı oluşturmak, toplumu bilinçlendirip, ülkenin kaynaklarını harekete geçirip kalkınmayı sağlamak düşüncesi vardı. Cumhuriyet'in ilanından sonra bu politika doğrultusunda bir yandan yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılırken (Örneğin, Türkiye İş

Bankası'nın kurulması, Kabotaj Kanunu'nun kabul edilmesi, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması gibi) öte yandan da toplumda bu doğrultuda bir bilinç oluşturulmaya çalışılmaktaydı. 1929 Dünya Ekonomi Krizi'ni izleyen dönemdeki gazete ve dergilere bakıldığında bunun örnekleri açıklıkla görülebilmektedir. Bu yayınların ortak amacı, toplumda tasarruf bilincini oluşturmak ve yerli ürün tüketme alışkanlığını geliştirmektir. Bu düşünceyle yetişkinler başta olmak üzere çocuklara da ulusal ekonomi bilinci aşılanmaya özen gösterilmiştir. Çocuklara yönelik çabaların başarıya ulaşmasında ise özellikle dergilerden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bu dönemin popüler çocuk dergileri olan ve bazıları Kültür Bakanlığı tarafından ilk ve ortaokullara tavsiye edilen, ayrıca bazıları ekonomik anlamda da desteklenen Çocuk Duygusu, Olgun Çocuk, Çalışkan Çocuk, Çocuk Dünyası ve Şen Çocuk gibi dergiler, yaşanan ekonomik krizin aşılabılmesine katkı sağlamak amacıyla çocuklarda tasarruf bilincini geliştirmeyi sağlayacak yayınlara yapmışlardır.

Türkiye'de Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Çocuk Dergiciliği

Çocuk dergiciliği alanındaki ilk yayın örnekleri 18. yüzyıl Avrupa'sında görülmüştür. Batı'da çocuklara yönelik 1722'de yayınlanan "Leipziger Wochenblatt für Kinder ve Nidergaschisches Wochenblatt für Kinder" çocuk dergiciliğinin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir¹. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri de çocuklara yönelik süreli yayıncılığın ilk örneklerinin görüldüğü yerlerdir. İngiltere'de 18. yüzyılın sonlarında yayımlanan "Juvenile Magazine" (1788) ve Amerika'da 19. yüzyılın başlarında yayımlanan "The Juvenile Miscellany" (1826) dergileri de çocuk süreli yayıncılığının ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir².

Türkiye'de Cumhuriyet öncesi dönemde çocuklar için özel olarak yazılmış edebiyat eserleri yok denecek kadar azdır. Bu alandaki ilk çalışmalar Tanzimat Dönemi'nde yapılan çevirilerle başlar. Çocukların sosyal yaşamda öne çıkmaları ile birlikte, süreç içerisinde çocuklara yönelik yayınlarda belirgin bir artış olmuştur. Doktor Rüşdi'nin yazdığı "Nuhbet-ül Etfal" (1858) adlı eser, kitap halinde basılan ilk çocuk yayını olarak kabul edilmektedir. Ayrıca daha sonraki yıllarda Ahmet Mithat, Mehmed Şemseddin, Muallim Naci çocuklara yönelik birçok kitap yazmışlardır³.

Meşrutiyet'in ilânından sonra öğretmen okullarının açılmasıyla, daha çok çocukların konuşma dilini düzeltmek ve onları eğitmede işe yarayabilecek manzumeler oluşturmak amacıyla çocuk kitapları hazırlanır. Çocukların okuma

1 Seniha Şahinbaş, *Yazılı Alman Basımı İçinde Gençlik Basımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1991, s.77.

2 Ferhan Oğuzkan, "Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri", *Çocuk Edebiyatı Yılığ*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987, s.26.

3 Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.36.

becerileri ve özel ilgileri dikkate alınarak, onlar için kitaplar hazırlanması 19. yüzyılın ikinci yarısında görülür. Türkiye’de yayınlanan ilk çocuk dergisi olan Mümeyyiz’in yayın yılı 1869’dur. Bu dönemde, çocuk dergilerinin ceride, risâle, mecmua, gazete gibi nitelermeleri kullandıkları görülmektedir⁴.

İlk çocuk dergileri, gazetelerin ekleri biçimindedir. İlk çocuk dergisi, daha önce de belirtildiği gibi Mümeyyiz’dir. Dergi, Sıdkı Efendi tarafından hazırlanmakta ve aynı adlı siyasi gazetenin Cuma günleri için çocuklara özel olarak dağıttığı bir ek niteliğindedir. Mümeyyiz’in ilk sayısı 15 Ekim 1869 tarihinde çıkmış olup 14 Ekim 1870 tarihine kadar bir yıl süresince yayın yapmıştır. Bu dergi Tanzimat Dönemi içerisinde yer alan dergilerin en uzun süreli olanıdır. Derginin hedef kitlesi ilk öğrenim gören “okul çağı” çocuklarıdır. Cumhuriyet öncesi yayınlanan ikinci çocuk dergisi ise Çocuklara Rehber dergisidir. Bu dergi 10 Nisan 1897 tarihinde Muallim Ahmed Midhat tarafından Selanik’te yayınlanmaya başlamış ve harf devrimi öncesi en uzun ömürlü çocuk dergisi olmuştur. İlk sayısı 26 Ocak 1905 tarihinde yayınlanan Çocuk Bahçesi dergisi, N. Necati tarafından Selanik’te yayın hayatına girmiştir. 18 Ocak 1910 tarihinde yayın hayatına giren Mekteblilere Arkadaş dergisi 28 Temmuz 1910’a kadar yayınlanmıştır. Derginin amacını belirten ve ilk sayısında yer alan “Resm-i Takdim” yazısında; derginin arkadaşları arasına dâhil olduğu, iyi bir arkadaş olup çocuklara kendini sevdireceği, amacının faydalı olmak ve derslerinin olmadığı zamanları hoş geçirmek olduğu ifade edilmiştir. 6 Haziran 1913 tarihinde yayın hayatına başlayan Çocuk Duygusu dergisi ise 11 Eylül 1914 tarihinde yayına son vermiştir. Dergi haftalık olup Perşembe günleri çıkmaktadır⁵.

Bu dönemdeki çocuk dergilerinde, özellikle de Çocuklara Mahsus Gazete ve Çocuklara Rehber’de ağırlıklı olarak Fransızcadan çeviri hikâyelere ve manzumelere yer verilmektedir. Ancak bu çevirilerin hem dil hem de üslup yönünden genellikle çocuklara hitap etmekten uzak olduğu söylenebilir. Bu nedenle de bu dergilerin çocuklar tarafından rahatlıkla okunabilme olasılığı oldukça düşüktür⁶.

İlk yayınlandıkları dönemden itibaren çocuk dergilerinin, çocuğa potansiyel yetişkin gözüyle baktığı görülmektedir. Bu durum özellikle II. Meşrutiyet Dönemi için çok belirgindir. Bunda şüphesiz ki dönemin özel koşulları belirleyici olmuştur.

“Zira dergilerin içeriği, dönemin sosyal ve siyasal sorunlarıyla yakından

4 Ahmet Balcı, “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.13, Bahar 2003, s.321.

5 Turhan Yıldırım, “Çocuk Dergileri: Eğitime Katkısı ve Türkiye Özelinde Geçmişten Günümüze Örneklerinin İncelenmesi”, www.belgeler.com/.../ocuk-dergileri. (E.T. 22 Mart 2013), ss.7-14.

6 Öztan, a.g.e., s.37.

ilgilidir. Bu durum, çocukların yakın gelecekte birer yetişkin olarak yüklenecekleri toplumsal görevlere hazırlanmalarının önemli görüldüğünü göstermektedir. Unutulmamalıdır ki, II. Meşrutiyet yılları Türk milleti için büyük felaketlerin yaşandığı dönem olmuştur. Balkan savaşlarında ülke topraklarının önemli bir kısmı elden çıkmış göçler, salgın hastalıklar, kıtlık gibi felaketler toplumu derinden sarsmıştır. Bu durumda çocuk dergilerinin sosyal ve siyasal konulara ağırlık vermesi doğal karşılanmalıdır. Zira yetiştirilecek nesli, savaşlarda kaybedilen vatan topraklarını geri almak, kırılan milli onuru tamir etmek, yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıları sona erdirmek gibi çok çetin görevler beklemektedir.”⁷.

Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergileri

Cumhuriyet’in ilk çocuk dergisi Yeni Yol’dur. Dergi, 1923-1926 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Gürbüz Türk Çocuğu dergisi ise 1926 yılı Ekim ayında “Çocukluğun sıhhi terbiyevi inkişafına yardım eder” ifadesiyle yayın hayatına başlamıştır. Derginin sahibi Himâye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Doktor Fuad (Umay)’dır. Dergi, 1935 yılına kadar yayınlanmıştır⁸.

1928 öncesi eski harflerle yayınlanan çocuk dergileri üzerinde yapılan çalışmalar çok fazla değildir. Basın tarihi ile ilgili hazırlanan birçok kaynaktan çocuk dergilerine değinilmemiştir. Daha çok ansiklopedi maddelerinde ve fazla ayrıntıya girilmeden verilen bilgilerse oldukça yüzeyseldir. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Meydan Larousse, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Grolier International Americana gibi ansiklopedilerde Cumhuriyet öncesi çocuk dergileri hakkında yüzeysel değerlendirmelerde bulunulur. Son yıllarda ise, gerek yayınlanan kitaplar, gerekse üniversitelerde yapılan tez çalışmaları 1928 öncesi çocuk dergiciliğine artan bir ilginin olduğunu göstermektedir⁹.

7 Ali Gurbetoğlu, “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.XL, S.40, Ankara, 2007, s.90.

8 Yıldırım, a.g.m., s.14.

9 Ahmet Balcı, “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S.13, Bahar 2003, s.322. Son dönemde çocuk dergiciliğine ilişkin yapılan bazı çalışmalar için bkz: Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitapevi, İstanbul, 1999; İsmet Kür, *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991; Fatma Devrim, *Çocuk Dugusu Dergisi’nin İncelenmesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005; Abdülkadir Durmuş, *1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007; Elif Konar, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nin İncelenmesi (1926-28 Yılları)*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003; Nilüfer Öğüt, *Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006; Hüseyin Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2002; Elvan Başaran Taş, *Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen alfabe devrimi sayesinde çocuk dergilerinin sayısı artmıştır. Yeni alfabenin kabul edilmesiyle başlatılan okuma-yazma seferberliğini takiben, çeviri ve uyarlama eserlerin sayısı artmış ve 1930'lu yıllarda resimli çocuk hikâyeleri, masalları, romanları, piyesleri ve dergilerinde geçmişle karşılaştırıldığına önemli bir artış olmuştur¹⁰.

Bu dönemin ilk süreli yayını 1928-1948 yılları arasında yayınlanan ve Mehmet Faruk Gürtunca'nın kurduğu Çocuk Sesi dergisidir. Bu dergiyi 1932-1933 yılında yayınlanan Şen Çocuk, 1932-1935 arasında Mektepli, 1934-1935 arasında Çalışkan Çocuk, 1934-1939 arasında Afacan, 1935 yılında yayınlanan Olgun Çocuk, 1936-1938 arasında Ateş, 1936-1942 arasında Yavrutürk, 1936-1947 arasında Çocuk, 1937-1938 arasında Çocuk Duygusu ve 1938-1939 arasında Cumhuriyet Çocuğu, 1939-1940 arasında Asrın Çocuğu ve 1939-1952 yılları arasında yayınlanan Binbir Roman dergileri takip etmiştir.

Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Ekonomik Durum

1922 yılında yaklaşık üç yıl süren bağımsızlık savaşı kazanıldı ve büyük bir başarı elde edildi. Fakat ülke ekonomik anlamda çok kötü durumdaydı. Buna karşılık işgalci güçlerin yenilgiye uğratılması ve elde edilen siyasi başarılar toplumda ve yöneticilerde geleceğe ilişkin bir iyimserlik yaratmaktaydı. Bu ortam içerisinde Mustafa Kemal, 1 Mart 1923'de TBMM'nin açılış konuşmasında bundan sonra izlenecek ekonomi politikasının ipuçları konusunda bilgi verdi¹¹:

“Devlet bünyesini yaşatmak için dış kaynaklara baş vurmaksızın memleketin gelir kaynaklarından yararlanma çarelerini sağlayacak tedbirleri bulmak gerekli ve mümkündür. ‘Azami tutumluluk milli amacımız olmalıdır.’ Bu nedenle mali konuda yolumuz, halkı zarara sokacak baskıdan çekinmekle beraber mümkün olduğu kadar iç gelir sağlama esasına dayanmaktadır.”

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Türkiye'nin izleyeceği ekonomi politikasının şekillenmesinde 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan “Birinci İktisat Kongresi”nin de çok önemli bir yeri vardır¹². Bu kongrenin temelde iki amaç için toplandığı söylenebilir. Birincisi tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin sorun ve isteklerini belirlemek ve bu kesimlerin siyasal iktidarla bütünleşmelerini sağlamak, ikincisi de, yabancı sermaye çevrelerine gelecekteki ekonomi politikaları konusunda bilgi vermektir. Bir başka açıdan bakıldığında, yönetici kadro kongre aracılığı ile iç ve dış sermaye çevrelerine güvence vermeyi amaçlamaktaydı¹³.

10 Öztan, a.g.e., s.65.

11 Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s.88.

12 Bu konuda geniş bilgi için bkz: Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1968.

13 Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s.38.

Kongrede alınan kararlara bakıldığında kalkınmanın gerçekleştirilmesinde özel girişime öncelik tanındığı ve devlete daha çok ekonomide yol gösterici ve destekleyici görevi verildiği görülmektedir. Çok genel nitelikte olan bu kararlar kısmen uygulanabilmiştir¹⁴. Kongrede alınan kararlardan sonra izlenecek olan ekonomik politika belirlenmişti. Şimdi öncelikli konu istihdamın nasıl sağlanacağıdır. Geçmişte yaşanan olumsuzluklar yüzünden bu sorun yabancı sermayeye ihtiyaç kalmadan yerli kaynaklarla çözülmeye çalışılıyordu. Yöneticilerin temel ekonomik politikaları, ulusal ekonomiye toparlanma olanağı vermek ve kendi kaynakları ile sanayileşerek kalkınmayı sağlamaktı¹⁵.

Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra siyasal iktidar sanayileşmeyi hızlandırmak için, İttihat ve Terakki Dönemi'nde olduğu gibi özel kesime destek verdi. Bu amaçla yenisi çıkarılınca kadar 1913 yılında kabuk edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlükte tutuldu. 1924 yılında sanayi işletmelerinin kullandığı ham maddelerin dış alımına gümrük bağımsızlıkları tanındı. 1925 yılında bir yasayla, genel ve katma bütçeden, il özel idareleri ve belediyelerden harcama yapılarak çalışanlara dağıtılan ayakkabı, kumaş, elbise vb. eşyanın yerli ürünlerden temin edilmesi zorunluluğu getirildi¹⁶. Daha geniş bir şekilde 1927 yılında yeniden yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun amacı da yurt içinde sermaye birikimini oluşturarak sanayi kalkınmasını sağlamak, bu yolla yerli sermayeyi çeşitli kolaylık ve olanaklarla desteklemek, yabancı sermayeye karşı korumaktı¹⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun sermaye birikiminden ve teknolojiyen yoksun oluşu, devletin korumacı bir ekonomik politikayı yürürlüğe koymasında birincil gerekçelerdir. 1929'da Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve kısa sürede dünya ölçeğinde etkili olan ekonomik bunalım da Türkiye'nin korumacı ekonomi politikasındaki diğer bir etkili faktör olmuştur.

1929-1930 dünya ekonomik krizi öncelikle sanayileşmiş kapitalist ülkeleri etkisi altına alıp sarsarken, bu dönemde henüz bir sanayi ülkesi olmamasına rağmen Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Kriz tarımsal üretimi satın alma gücü bakımından daha az kazançlı hale getirdikçe, sanayileşmenin gereğini ve cazibesini de o ölçüde artırmıştır. Bunun sonucunda dönemin hükümeti sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik bir iktisat programı izlemek zorunda kalmıştır. Bu olay ekonomik krizin Türkiye'ye etkilerinin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir¹⁸.

14 Ö. Celal Sarç, "1923'den Bu Yana Kalkınma Stratejileri, Kalkınma Politikası Komisyonu Tebliğleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi I, İzmir, 1981, s.11.

15 Dündar Sağlam, *Türkiye Ekonomisi*, 2. Bsk., Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1977, s.78.

16 Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 2. Bsk., Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s.247.

17 Adnan Gülerman, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987, s.47.

18 Tezel, a.g.e., s.217.

Dünya Ekonomi Krizi'nin etkilerinin Türkiye'de yoğun bir şekilde hissedildiği 1930-1933 döneminde, krizden kurtulabilmek için adeta toplumsal bir seferberlik ilan edilmiştir. Bir yandan resmi düzeyde kamu harcamaları azaltılıp topluma örnek olunurken, öte yandan halkta öncelikle yerli ürünleri tüketmek alışkanlığı oluşturmak ve olabildiğince tutumlu olmak bilincini kazandırabilmek için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Örneğin 14 Aralık 1929 tarihinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulması bu amaç doğrultusundaki çabalardan biridir. Bu cemiyetin öncülüğünde her yıl 12-18 Aralık tarihleri arasında "Yerli Malı ve Tasarruf Haftası" düzenlemeye başlanmıştır. Bu arada Türkiye krizden olabildiğince az etkilenmek amacıyla kendi kendine yeten bir ekonomi politikası izlemeyi ve dışa kapanmayı da ihmal etmemiştir.

Çocuk Dergilerinde Tasarruf Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Propaganda

Yirminci yüzyılın ilk yarısında birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de yayınlanan çocuk dergilerinin de öncelikli amacı geleneklerin korunması, erdemli, iyi ahlaklı yurttaşların yetişmesine yardımcı olmaktır. Bu temel amaçlar dışında güncel sorunlar karşısında okur kitlesi durumundaki çocukları bilgilendirmek ve onları sorunların çözümüne ortak etmek de bu dergilerin amaçları arasında yer almaktaydı. Bu nedenle söz konusu dönemde yayınlanan çocuk dergilerinde de Türkiye'nin yaşadığı ekonomik zorluklara ve bu zorlukların aşılmasına ilişkin çözüm çarelerine de değinilmiştir. Örneğin Kültür Bakanlığı tarafından ilk ve ortaokullara tavsiye edilen¹⁹ Çocuk Duygusu'nda "Genç kızlara ev işleri" başlığı altında dünya ekonomik krizinin etkilerine şu şekilde dikkat çekilmektedir²⁰:

"Dünyanın her tarafında hüküm süren buhran herkesi iktisada fazla riayete mecbur etmiştir. Giyim eşyasını daha ziyade sağlamlaştırarak, ev eşyasını uzun müddet dayandırmak, yiyeceklerden birkaç türlü istifade etmek için çareler bulunmuştur. Onlardan bir kısmını yazıyoruz: ..."

Olgun Çocuk'un 8.sayısında "Ulusun Büyüklerini Tanıyalım- Kamâl Atatürk" başlıklı dizi yazınının 8. bölümünde anlatıcı, tek parti dönemindeki ekonomik gelişimi, Atatürk ve Türk Ulusu'nun üstün başarılarından biri olarak açıklamaktadır²¹:

"...Bütün bunlardan sonra Atatürkün yurttta yarattığı Ekonomi, tutum, ve biriktirme devrimi ne güçlü ne büyük bir utku idi. Saltanat çağlarında aç kalan köylümüz, yoksulluktan kan ağlayan ulus ve bütün yağı (düşman) uluslara milyonlarca Türk lirası borçlanan Türk ulusu, ulu Atanın yüce varlığı

19 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 8/ 490.1.0.0 Yer No: 1331.419.1

20 Çocuk Duygusu, 7 Temmuz 1938, S.41, s.5.

21 Olgun Çocuk, 7 Nisan 1935, S.8, s.3.

ile on yıl içinde bu yönden de usları (akılları) durdurtacak bir yürüyüş ve ilerleme ile bu öz devrimi başardı. Bugün Türk köylüsü, cumhuriyet köylüsü gönence kavuşmuştur. Verimli topraklarımızda emeğine karşılık kat kat ürün almakta ve bu ürünü değerince satmaktadır. Bu gün işçi, memur, sanat ıssıları (sahipleri) bütün ulus çalışması bitiminde ve Cumhuriyet devrim utkularının yüce varlığı sonunda baştanbaşa gönence ermiştir. Hem düşünün arkadaşlar ki bütün acunda duyulan para ve iş sıkıntısı bugün Türk yurdunda bir sarsıntı yaratamamıştır. Bu da Türk ulusunun ve onun büyük Atasının sarsılmaz gücüne en canlı örnek. Ekonomi devriminin başından bugüne dek yurttta, ülkenin her yanında kurulan ulusal bankalar Türk parasının değerini yücelttiği gibi saltanat çağlarında yabancı ellerle görülen bu işleri kendi buyruğumuza ve güçlü çevirmemize (idaremize) geçirdi. Artık Türk ulusu kendi bütün işlerini başaracak gücüne kavuşmuştur. Ulus bankalarının hangisini sayayım. İş Bankası, Ziraat Bankası, Merkez Devlet Bankası, Sumerbank. Cumhuriyetten önce bütün yabancı uluslara borcu olan Türk ulusunun bugün bu ulusal bankalarda birikmiş milyonlarca lirası var. Biz eskiden, çok uzak değil, daha bundan onbeş yıl önce iğnesinden ipliğine kadar hep yabancı uluslardan alırdık. Ama ekonomi savaşını başaran Türk ulusu başında ve hep önde yüce Atası buldukça herşeyini kendisi yapacaktı. Ve yaptı, başardı. Bugün artık ülkede yapılmayan hemen hiçbir şey yoktur. Ülkenin her yanında kurulan (makine, kumaş, şeker, deri, cam, kibrit...) bütün fabrikalar Türk ulusuna kendi öz ve yerli mallarını bol bol yetiştirmektedir. Övünçle şunu da söyleyebilirim ki ülkemizde yaptığımız yerli mallarımız acunu bir çok yerlerinde satılmaktadır. Biz önce satın alıyorduk. Ama şimdi hem kendimiz yapıyor, hem başkalarına satıyoruz. Bu ne büyük utkudur. Ekonominin utkusudur kardeşler. Bütün bunları yaratan yapan ve başaran Ataların Atası Kamâl Atatürk ve acunun en çalışkan ulusu Büyük Türktür.”

Yine Çalışkan Çocuk dergisi, “Sevgili Yurdundan Haberler” sayfasında “Yurduzunu zenginleştirecek yeni fabrikamızın temelleri atıldı” haberini şöylece aktarmaktadır: “Kâğıdı da yurduzunda yapacağız, bir de şişe fabrikası açılıyor.”²² Olgun Çocuk’un ulusal ötkünç (öykü) alt başlığı ile yayınladığı öykünün adı “Ulus malı yağya (düşmana) verilir mi?” dir.²³ Okutan Çeviker’in anlattığı Altan ve Sayhan’ın dinledikleri, ana düşüncesi Kurtuluş Savaşı’nın yokluklarla kazanılması olan bu öykünün adı, ekonomik politikanın bir göstergesi olarak uyarıcı ve anlamlıdır. Yedi Türk çocuğunun, Türk Ulusunun büyük adını her yerde “acunda (dünyada) ve göklerde nasıl yüceltiklerinin büyük bir urunç (merak) içinde okunduğu”, Olgun Çocuk’un bilim kurgu romanı “Biz yaparız Türkkal-Y - 2500”; Taksim’de Ulus Apartmanı’nın 52. katında 31 Aralık 2499 gecesi başlar. Korkut Atıl ve kardeşi Gönen Atıl, romanın kahramanlarıdır. Bu bilim kurgu, yerli üretimin uzak gelecekteki olası başarısını o günden taçlandırır

22 *Çalışkan Çocuk*, 1 Eylül 1934, S.1, s.3.

23 *Olgun Çocuk*, 28 Nisan 1935, S.10, s.7.

bir övgüdür. Ayrıca bu bilim kurgu, ulusal ekonomi politikasını destekler ve bu konuda okurların başta kendilerine ve ulusa güvenmelerini sağlar nitelikte bir çabanın ürünüdür²⁴.

Tutumlu Ol, Biriktir

Dönemin çocuk dergileri, Türkiye’de yaşanan ekonomik krize karşı verilen mücadeleye de değinmişler, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin Maarif Vekâleti ile işbirliği yaparak okullarda düzenlediği “Tasarruf ve yerli malı haftaları” kutlamalarına geniş ölçüde yer vermişlerdir²⁵. Örneğin bu dergilerinden biri olan Çocuk Duygusu, 23 Aralık 1937 tarihli sayısında yerli malı haftası nedeniyle okullarda düzenlenen etkinliklerden ayrıntıları ile söz etmiştir²⁶.

Şen Çocuk ise, 13. sayısında “Ziya Gök Alp” imzasıyla yayınlanan “İktisadi Vatanperverlik” şiiri ile yerli malı kullanımına dikkat çekmektedir:

“Çok güzeldir yurdumuzun ipeği

Biliyoruz dokumayı, örmeyi

Yaptığımız kumaşlarda görünür

Bu vatanın bin bir çeşit çiçeği.

Ecnebiden almayalım çürük mal

Gıymeyelim ne krep, ne jerseyi

Yaptıralım bütün yerli mantından

Çarşaf, bluz, etekliği, gömleği

Bu toprakta kalsın helal paramız

Kıymet bulsun elimizin emeği.”

Olgun Çocuk ise çocuklara tutumlu olma ve tasarrufta bulunma öğütlerine paralel olarak okurlarının dergiye düşük fiyatlı pul ile mektup

24 Olgun Çocuk, 16 Mart 1935, S.4, s. 16.

25 “Tasarruf ve yerli malı haftalarının okullarda da etkin kutlanması için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti doğrudan Maarif Vekâleti ile diyaloga girmiş ve hemen her yıl okullarda uygulanmak üzere ortak bir program hazırlamıştır. Maarif Vekâleti’nin uygulanmasında büyük önem verdiği bu programla (ve ilgili genelgeyle), Vekâlet başta ilkokullar olmak üzere eğitimin her kademesinden yararlanarak yerli ürünleri kullanma alışkanlığını ve tasarruf bilincini geliştirmeyi amaçlamış ve bunu önemli bir eğitim sorunu olarak görmüştür.” Bkz: Doğan Duman, “1930’larda ekonomideki korumacılık politikasının okullardaki yansımaları: ‘Yaşasın yerli malı, yaşasın kumbara!’ 75 yılda Çarklardan Chip’lere, İstanbul, 1999, ss.107-111.

26 Çocuk Duygusu, “Tutum haftası münasebetile okulları dolaşyoruz.” 23 Aralık 1937, S.13, s.3.

gönderebilmesi için Bayındırlık Bakanlığı ile Olgun Çocuk yönetimi arasındaki yazışmanın içeriği ve sonuçlarını, “Yüce bayındırlık bakanlığına saygılar” başlığı ile şu şekilde duyurmuştur²⁷:

“Bitik kılığında gönderilen bilmece zarflarına öteki bitikler gibi pul yapıştırılması posta genel çevirgenliğinden bildirilmişti. Dergimiz bilmecelerini iç yüzlerden çıkararak aynı renkli bir kağıt üzerine basarak yüce bayındırlık bakanlığından bu baskılı bilmece kağıtlarının eskisi gibi bir kuruşluk pul ile gönderilmesi için gerekenlere buyruk verilmesini dilemişti. Yüce bayındırlık bakanlığı Türk çocukları adına yapılan bu haklı dileği onaylayarak Türk ulusunun yurdun öz varları Türk çocukları için hiçbir şeyden kaçınmadığını ve yurttan her şeyin Türk yavrularının olduğunu bir gez daha göstermiş oldu.. Yüce bayındırlık bakanlığına Türk çocukları adına saygılarımızı sunmayı bir yurt borcu biliriz.”

Tutumlu olmak, çeşitli şiir ve yazılarla geleceğin güvencesi olarak önemsenmekte ve vurgulanmaktadır²⁸:

“TUTUM

Ey arkadaş!..Hayatta en güzel şey tutumdur.

Benim en çok sevdiğim bak kumbara kutumdur.

Akçe tutsan denizdir, tutmazsan bir yudumdur.

Ey arkadaş cihanda en güzel şey tutumdur.

Damla damla göl olur; göl denizi bütünler.

Bugünkü bir ak akçe yarın bin derdi önler;

Zaman geçer gelince kederli yaşlı günler

Sana yardım eyliyen tek arkadaş tutumdur.

Adnan GİZ”²⁹.

Cumhuriyet Dönemi’nde inşa edilmeye çalışılan yeni vatandaş profilinin özelliklerinden birisi de, tasarruf bilincini geliştirmesi ve tasarrufunu bankalarda değerlendirmesi alışkanlığını kazanmış olmasıdır. Buna bağlı olarak vatandaşa biriktirebildiği paralarını devlet bankalarında değerlendirmeleri gerektiği

27 Olgun Çocuk, 21 Nisan 1935, S.9, s.21.

28 Çocuk Duygusu’nun, Cemal Nadir tarafından hazırlanan 16 Aralık 1937 tarihli 12. sayısının kapağında; hastalık, felaket, sefalet, işsizlik, açlık, ihtiyarlık ve iflasın oluşturduğu dalgalı bir denizde İş Bankası Kumbarası biçiminde tasarlanmış gemiyi kullanan güler yüzlü çocuk, “Gemisini kurtaran kaptan” olarak tanıtılmaktadır. Bkz. Çocuk Duygusu, 16 Aralık 1937, S.12, s.1.

29 Çocuk Duygusu, 16 Aralık 1937, S.12, s.2. Dönemin çocuk dergi ve piyeslerinin birçoğunda tasarruf temalı şiirler yazılmıştır. Bunlardan birkaçı için bkz: Çocuk, S.38, 11 Haziran 1937, s.9. Münir Hayri Egeci, Küçük Paralar, Ankara, 1936, s.18-20. Münir Hayri Egeci, Yeni Ağustos Böcekleri ve Karıncalar, Ankara, 1936, ss.27-29. Vasfi Mahir Kocatürk, 10 İnkılap, İstanbul, 1933.

aktarımı yapılırken, ulusal kalkınmanın bu yolla olacağı vurgulanmakta, tasarrufun önemi kumbara kullanımıyla bir kez daha gündeme getirilmektedir³⁰.

Çocuk dergilerinde tasarruf bilinci “çocuğun bankası” olarak kabul edilebilecek “kumbara” ile yakından ilişkilendirilmiş ve her çocuğun kumbara sahibi olması çağrılarında bulunulmuştur³¹. Bir başka deyişle çocuklar özelinde tutumlu olma, “kumbara” objesi ile somutlaştırılmıştır. Batı’da 19. yüzyılda yaygınlaşan kumbaralar, Türkiye’de ancak 1920’lerin sonlarından itibaren yaygın biçimde çocukların yaşantısına girebilmiştir. Kumbara sahibi olmak, çocuk olmanın adeta bir göstergesidir. Özellikle İş Bankası kumbaraları ile birlikte kentlerde yaygınlaşan kumbara kullanımı, çocuk yaşamının ve yazınının önemli bir parçası olmuştur. Bu dönemde henüz yetişkinlerde de yeterince oluşmayan tasarruf alışkanlığı göz önünde bulundurulduğunda, çocuklar üzerinden ebeveynlerine “tutumluluk mesajı” verilmektedir. Bu eksende sermaye birikiminin “milli mesele” haline geldiği ortamda, özellikle yerli malı haftalarında, yurttaşların paralarını bankaya yatırmasının gerekliliği, çocuklara ve dolaylı yoldan ebeveynlerine farklı örneklerle öğretilmeye çalışılmıştır³².

1930 Dünya Ekonomi Krizi’nin etkilerinden biran önce kurtulmak ve ulusal ekonomiyi güçlendirmek düşüncesi, yerli malı kullanımını siyasal iktidar için bir varlık-yokluk sorunu haline getirmiştir³³:

“Bu minvalde ‘cumhuriyet çocuğu’nun 1930’lu ve 40’lı yıllar boyunca zikredilen temel özellikleri, milletin geleceği için tutumlu olması ve ithal ürünlerden kaçınarak yerli malı kullanması oluvermiştir. Çocuklara verilmesi gereken ‘milli terbiye’ içinde, Türk cemiyetinin ‘iktisadi yükseliş yöntemleri’nin anlatılması gerektiği, bu çerçevede, Batı’nın ‘iktisadi istismarı’ndan azade olmak için ‘milli tasarruf ve iktisat terbiyesi’nin küçük yaşlardan itibaren önemsenmesinin lüzumu özellikle yurt bilgisi, kıraat ve pedagoji kitaplarında öne çıkarılmıştır.”

Çocuklarda “tasarruf ve iktisat terbiyesi” oluşturmak düşüncesi çerçevesinde Çocuk Duygusu dergisi, “Genç Kızlara Ev İşleri” köşesinden, kimi sorunlara, ev ekonomisine katkı sağlayacak çözüm önerileri sunmakta ve yaratıcılık gerektiren alanlara şu şekilde dikkat çekmektedir³⁴:*“Küçük kardeşlerinizin bebekleri varsa onlara şu elbiseleri dikin (Yazı altında gösterilen modeller). Dikiş çok iyi bir san’attir. Her genç kız dikiş dikmesini öğrenmelidir. Biçmeyi, dikmeyi, prova etmeyi evvela bebekleriniz üzerinde deneyin!”*

Derginin, dikiş sanatının öğrenilmesinde prova için öncelikle oyuncak bebeklere elbise dikilmesini önermesi, etkili öğrenmede özdüzenleme becerilerini

30 Doğan Duman, Özgür Ş. Varnalı, “1930’larda Çocuk Piyaselerinde Yerli Malı Kullanma ve Ulusal Ekonomi Bilincini Oluşturma Çabaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2, p. -, February 2013, s.1543.

31 *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, S.29, Şubat 1929, ss.13-14.

32 Öztan, a.g.e., ss.97-99.

33 Öztan, a.g.e., s.99.

34 *Çocuk Duygusu*, 9 Aralık 1937, S.11, s.17.

geliştiren öğretimsel işlere örnek oluşturmaktadır³⁵. Büyük ölçüde dönemin ekonomik yaşantılarının tetiklediği beceri kazandırma kaygısı, aynı zamanda, tek parti dönemindeki eğitim politikalarının bireylerin benlik kavramına³⁶ odaklanmasına da örnek oluşturmaktadır. Çocuk Duygusu'nun 16. sayısında, yemek pişirmeyi bilmenin, ev idaresinden anlamının önemine değinen "Genç kızlara Mercan Kalfa'nın öğütleri", şu tümcelerle biter³⁷: "... Elinden hiçbir iş gelmiyen vitrinlerdeki mankenler ne kadar güzel olursa olsun küçük çocukların elindeki taş bebekler gibi, bir gün yere düşüp kırılmaktan başka ne işe yararlar? Siz sakın manken olmayın e mi yaovularım!"

Çocuk dergilerinde tutumlu olmanın önemine değinilirken öte yandan yerli malı kullanılması yönündeki tavsiyeler de, en az tutum meselesi kadar vurgulanmıştır. Çocuklara bu anlayış doğrultusunda, öncelikle Türkiye'de üretilen ürünlerin tüketilmesi tavsiye edilmiştir. Bu çerçevede Türk çocuğunun asla "yaban malı" yememesi ve giymemesi gerektiği vurgulanmış, yerli malların daha kaliteli ve ucuz olduğu, ithal ürünlere harcanan paranın yabancı ülkeleri yıllardır zenginleştirdiği düşüncesi sürekli biçimde tekrar edilmiştir. Örneğin Nahit Nafiz'in mektep piyesinde, "milli iktisat" ile "hür yaşamak" arasındaki ilişki vurgulandıktan sonra, düşmanların "Türk'ün çelik azmı"ni yıkmak için "iktisadi bir harp" açtıkları iddia edilmektedir³⁸. Yerli ürünlerin "biricikliği" ve yabancı ülkelere para kaptırmamanın önemi çocuklar tarafından dilendirildikten sonra, metindeki birinci çocuk şunları söyler³⁹: "*Ant içmeliyiz ve bilmeliyiz ki bugün harice verdiğimiz bir para bile yarın düşmana bir silah olacak. Türk'ün vatanına, Türk'ün göğsüne çevrilecektir. Türk bu tehlikeyi sezdi, vatanını kurtarmaya ahdedti. Artık hepimiz yerli malı kullanmaya yurt toprağında yetişen şeyleri yemeye*" "*Ant içiyoruz (tüm çocuklar).*"

Çocuk dergileri, yardımlaşma ve iş birliğinin etkisiyle paylaşmanın, rehberlikte önemli bir kavram olduğunun farkındadır⁴⁰. Kişisel-sosyal gelişime, tek parti döneminin ekonomik yaşantılarının etkisi de eklendiğinde, paylaşma, ulusal egemenliğin ve ayrıcalıksız kaynaşmış tek sınıfın kapsamında değerlendirilmesi gereken bir bileşene dönüşebilmektedir. Osmanlı

35 "Öğretimsel iş, öğrencilerin o konuya bakış ve onu ele alış tarzını belirler. ...öğretimsel iş; öğrencilerin amaca ulaşmak için yaptıkları, izledikleri yollar ya da etkinliklerdir." Kamile Ün Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, İzmir, 1998, s.25.

36 "Benlik kavramı hem öğrenme ürünü olan hem de öğrenmeyi etkileyen bir öğrenci özelliği olarak dikkatleri çekmektedir." Bkz. *a.g.e.*, s.42.

37 *Çocuk Duygusu*, 13 Ocak 1938, S.16, s.2.

38 Öztan, *a.g.e.*, s.102.

39 N.Nafiz, "Yerli Mallarımız", *Çocuk Sesi Mecmuası*, İstanbul, 1933. Aktaran Öztan, *a.g.e.*, s.102. Çocuk Sesi Mecmuası, 1940 tarihinde yaşadığı ekonomik çıkmaz nedeniyle CHP yönetimine başvuruda bulunarak yayın hayatını sürdürebilmesi için parasal yardım talebinde bulunmuştur. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Dosya: 8/ 490.1.0.0 Yer No: 1331.419.1.

40 "*Toplumun bir parçası olma duygusunu geliştirmeleri için öğrencilere, başkalarına yardım etmenin kendi değerini yükseltme açısından önemini kavratmak, ilköğretim II. dönemde kişisel-sosyal gelişim alanında öğrencilere kazandırılacak yeterlikler ve hedeflerdendir.*" Binnur Yeşilyaprak, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, ss.86-87.

yönetiminin özellikle 19. yüzyılda, toplumu tümüyle yok saymakla savurganlığı olağanlaştıran ve kurumsallaştıran anlayışı⁴¹, cumhuriyet döneminde hemen hemen lanetlenmiş⁴²; yerli üretimle, tutumlu olmakla toplumsal kalkınma amaçlanmıştır. Çocuk Duygusu'nun "Yük altında bir hamal!" şiiri; çalışmanın ve beraberinde paylaşmanın, bireyin ve yakın çevresinin yaşaması için zorunlu olduğunu, insancıl gerekçelerle ve süslü dizelerle şu şekilde örneklemektedir⁴³:

"Kızgın günün alevleri altında bir hamal,
Geçer bitik bir hal ile sırtında yüklü mal.
Çarpık vücudu sendeler bu pek ağır yükün
Altında bahtsız ömrünü sürmektedir bugün.
Vücudunun isyanıdır alnında terleri
Damlar o kirli mintana iplerde elleri.
Ruhunda şimdi başlıyor bir gizli fırtına,
Sorar felek onun çürük ve paslı sırtına
Neden bu hızla yüklüyor, sorar evet neden?
Talih onu mahrum eder bir parça gölgeden
Nasibi yok mudur acep? Yazın yeşil, serin
Bir gölgede vücudunu bir lahza dinlesin.
Etsin o da her kul gibi Allah'a şükür;
Birden devirdi yükleri, yükseldi bir küfür...
Lanet! Dedi. Bir hamalın lanet o bahtına
Ölsem de bir daha girmem o yük altına.

41 "...saray kadınları bu dönemde gelirlerine göre harcama yapmak yerine, piyasaya borçlanarak tahsisatlarının üzerinde bir yükün altına girmeye başlamışlardı. ...Masrafların artması, hazine-i hassanın açık vermesine neden olmuştu. ...Sultan Abdülmecid döneminde, Abdülmecid'in kızı Serfiraz Hanım, bir yılda tek başına bütün sarayın bir aylık masrafının 7 katından daha fazla bir borcun altına girmişti. ... Saray kadınlarının bu borçlanma cinneti sebebiyle, Safer 1274/ Ekim 1857'de hazine-i hassanın boçları 1.5 milyon keseye (7.500.000 lira) ulaşmıştı. ...sarayın bu inanılmaz masrafları (örneğin düğünler, saray ve köşk inşaatları) için Galata bankerlerinden % 45 gibi fahiş bir faizle borç alınmıştı. Aynı dönemde Avrupa'da borçlanma faizi %4-5 dolayındadır." Bkz: Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı - Refia Sultan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 1998, ss.2-5.

42 " Kadın, erkek ve çocuk tam 155 kişiydiler... Osmanlı hanedanının tamamı, bu 155 kişiydi... TBMM'nin 3 Mart 1924'te kabul ettiği 431 sayılı kanun uyarınca Türkiye dışına çıkartıldılar." Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre: II, Cilt: 8. Ayrıca bu konudaki bir değerlendirme için bkz: Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar*, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. İstanbul, 2006, s.5.

43 *Çocuk Duygusu*, 1 Ekim 1937, S.1, s.2.

Silerken ıslak alnını bir yazma mendile,
Birden sönük nazarları titreşti bir şevk ile.
Artık savurdu ruhunu sarsan donuk sisi,
Görmüş uzakta gölgeli bir meyva sergisi.
Sönmüş günün alevleri, yoldan gelip geçen
Çoğaldılar, artık hamal çıkmıştı sergiden.
Yemiş bir taze karpuzu, ezmiş kabukları..
Artık geçer harareti.. Yorgun topukları
Dinlendi şimdi vücudu, geçmiş o hiddeti..
Canlandı kuvveti
Hâlâ yolun üstünde yük durmakta kimsesiz.
Hamal düşündü bir zaman, şu hali şüphesiz..
Delikti her zaman, cebi tutmazdı on para.
Akşam fakat ekmek, yemek lazım çocuklara;
Hissetti şimdi sızlıyor kalbinde bir yara.
Bir ses diyor: Onlar için katlan cefalara!"

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamışsa da, alınan güvenlik ve savunma önlemleri nedeniyle gelişen olağanüstü ekonomik koşullar, paylaşmanın önemini büyük ölçüde artırmıştır. Çocuk Dünyası'nın 29. sayısının kapağında bağış çağrısı yapılmaktadır⁴⁴: *"Türk Çocuğu, sınırlarımızı bekleyen kahraman ordumuzun askerlerine kışlık hediyelerinizi veriniz."*

İş birliği, tek parti dönemindeki ulus söylemi kapsamında güç birliği ile özdeştir. Atatürk'ün ulusal amaç ve toplumsal düzen ile ilgili olarak *"Ulusların tarihinde öyle dönemler vardır ki, belirli amaçlara erişebilmek için maddi ve manevi ne kadar güç varsa hepsini bir araya toplamak ve yine o doğrultuya yöneltmek gerekir."*⁴⁵ sözleri, bu özdeşliği örneklemektedir.

Çalışkan Çocuk, okurlarını "Arkadaş olarak yazmakla" sadık bir okur kitlesi oluşturmak çabasıdadır. Bu kitleye özel açılan yarışmalarla, bir tür çocuk kulübü oluşturulmaktadır. Tek parti yönetiminin propagandasını yapan Çalışkan Çocuk, kulüp üyelerinden de bu çabaya ortak olmalarını istemektedir.

44 Çocuk Dünyası, 23 Ekim 1940, S.29, s.4.

45 Ankara, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s.88." Bkz. Özdeyişleriyle Atatürk, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Yayınları Serisi, Ankara, 1981.

Yarışma⁴⁶ ödülleri, derginin 12. sayısında açıklanır⁴⁷: “1 inciye güzel ve değerli bir pergel takımı, 2 inciye büyük bir atlas, 3 üncüye güzel bir kartpostal albümü.” Verilen hediyelerden de anlaşılabilir gibi çocuk dergileri, bulmaca ve yarışmalarda derece alan okurlarını, dönemin ekonomik yaşantısına uygun basit ödüller ile ödüllendirmektedir. Çocuk Duygusu’nun “Gürbüz Çocuk Müsabakası”nda verilecek ödüller ise bir hayli iddialıdır: “Birinciye 25 Lira, ikinciye 15 Lira, üçüncüye bir elbiselik kumaş, dördüncüye kundura.”

Cumhuriyet kurulduğunda neredeyse zorunlu tüketim mallarını bile yurtdışından ithal eden Türkiye, uygulanan sanayi politikaları sonucunda, 1939 yılına gelindiğinde bu ihtiyaçlarının bir kısmını üretir hale gelmiştir⁴⁸. Üretimin çeşitliliğinin artmasına karşın, çocuk dergilerince dağıtılan hediyeler, henüz, salt “tüketici taslağı bireyler” olarak görülmeyen, olgun, çalışkan ve duyguları dikkate alınan çocuklar için bir yandan arzu nesnesine dönüşmüştür. Günümüzde, (genelde) alt orta sınıfın (düşük kalitede ve fiyatta olursa) kolayca edinebileceği malzemeler ya da şekerleme ve “çukulata” örneklerindeki neredeyse hesapsızca tükettiği ürünler, çocuk dergilerinin okurları için ancak ödül olarak edinilebilir düzeyde değerlidir. Hediyeler basit ve çocuğun gereksinimlerini gözetir niteliktedir. Böylece bir yandan da bu hediyeler, çocuklara açgözlü olmaksızın ölçülü davranmayı belletir bir niteliğe bürünmüştür. Çocuk Duygusu’nun 21 Birinci Teşrin 1937 tarihli 4.sayısının kapağı, “Az tamah çok zarar verir!” alt yazısı ile Cemal Nadir’in bir resmine yer verir⁴⁹. Çocuk dergileri, 1929 dünya ekonomik krizi sonrasında, 1934’de uygulanmaya başlanan İlk Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hedeflerinin tutturulmasında payına düşen ödevi yerine getirmiş görünmektedir⁵⁰. İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle gelişen olağanüstü koşullar, çocuk dergilerinin hediyelerini de etkilemiştir. Sağlam Çocuk’un 2 Mart 1940 tarihli 3.sayısında yayımlandığı üzere, birinci bilmecedan kazanılan hediyeler şöyledir: “Birer paket bisküit, birer defter, birer çikolata, birer silgi, birer portakal.” Yine savaşın neden olduğu olumsuz koşulların aşılmasını kolaylaştırma adına aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı okullara bir genelge göndererek 12-19 Aralık tarihlerinde kutlanacak olan Tasarruf ve yerli malı

46 “ ‘Çalışkan Çocuk’un ilk arkadaşları defteri’ne yazılan okuyucular arasında birinci yarışı açtık. Yarış şudur: 10 santim eninde ve 10 santim boyunda dört köşe bir kağıdı Çalışkan Çocuk yazarak dolduracaksınız. Bu büyüklükteki kağıda bu iki sözü en çok kim sığdırabilirse o birinciliği kazanacaktır. Ondan sonra gelenlerden de 50 kişiye değerli armağanlar verilecektir.” *Çalışkan Çocuk*, 24 Kasım 1934, S.11, s.15.

47 *Çalışkan Çocuk*, 1 Aralık 1934, S.12, s.15. “Gürbüz Çocuk Müsabakası”na katılım koşulları, dergide yayınlanacak müsabaka kuponlarından dört kuponu ve bir fotoğrafı dergi yönetimine göndermek biçimindedir. *Çocuk Duygusu*, 22 Eylül 1938, S.52, s.2.

48 Memduh Aslan Akçay, “Atatürk ve Vargas dönemleri (1920-1938): Türkiye ile Brezilya’nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması”, *Planlama Dergisi Özel Sayı*, Ankara, 2002, s.35.

49 ⁵⁰ *Çocuk Duygusu*, Sayı: 6, 5 Kasım 1937. Bkz. Kapak resmi.

50 “Sevgili yurdumuz günden güne zenginleşiyor. Fabrikalarımız günden güne artıyor. Başta bulunan büyüklerimiz yurdu daha zenginleştirmek, her şeyimizi kendi fabrikalarımızda yaptırmak için beş yıllık bir kurdular. Bu planda, beş yıl içinde yurdumuza verilecek zenginlikler, başarılabacak işler sayıldı.” *Çalışkan Çocuk*, 1 Eylül 1934, S.1, s.3.

haftasında çocuklarda tasarruf bilincinin geliştirilmesine ilişkin tavsiyelerde bulunulmasına özen gösterilmesini istemiştir⁵¹.

Yerli malı kullanmak ve savurganlıktan kaçınıp tasarrufta bulunmak konusundaki propagandanın esas olarak kentli ve yoksul olmayan aileleri hedef aldığını söylemek mümkündür. Çünkü Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kırsal kesimde yaşayan ailelerin büyük çoğunluğunun ekonomik durumunun, tasarruf düşüncesini akıllarına bile getirmekten yoksun olduğu bilinmektedir⁵².

*"Yeni rejimin seçkinleri, uluslararası konjonktürü arkasına alarak, kendi ile aynı sınıfa ait olanlara milliyetçi vurgularla yüklü mesajlar vermiştir. Bu bahis akılda tutulmak kaydıyla yerli malı kullanımını teşvikin ve tutumun öne çıkarılmasının, 1940'lı yıllarda da ön planda kaldığı söylenmelidir. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye ekonomisini derinden sarsan etkisi bunda etkilidir. 1940'lı yıllarda çocuklar için hazırlanan hikayelerden çocuk mecmualarına, şiir kitaplarına ve ebeveynlere öğütlere kadar birçok eserde tasarrufun önemi ve yerli malı tercih etmenin gerekliliği dile getirilmiştir."*⁵³.

Fakat bu yöndeki propaganda ve çabaların 1930'lu yıllarla kıyaslandığında etkisinin daha az olduğu gözlemlenebilmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında toplumun genel anlamda yaşadığı ekonomik sıkıntı ve yoksunluk ise, yöneticilerin bu konudaki çabalarının başarıya ulaşmasının önündeki en büyük engel olmuştur.

51 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya:10/490.1.0.0 Yer No: 1453.23.1.

52 Bu döneme ilişkin geniş bilgi için bkz: Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987. Özellikle 1925-1934 yılları arasındaki ekonomik veriler açısından bkz: Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C.3, Belge Yayınları, 1989, ss.116-118.

53 Öztan, *a.g.e.*, s.103.

Sonuç

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte İttihat ve Terakki Partisi'nin II. Meşrutiyet Dönemi'nde uygulamaya çalıştığı "milli iktisat" politikası tekrar yürürlüğe konmuştur. Bu politikanın temel unsurlarından biri ise, toplumu tasarrufa yönelterek, sermaye birikimini kolaylaştırmak ve biriken sermayeyi yatırıma dönüştürmektir. Uluslaşma sürecinde bu düşüncenin yeniden öne çıkartılması ile birlikte özellikle 1930'lu yıllarda ideal yurttaş; üretken, çalışkan, tasarrufu ihmal etmeyen bir kimlikle tanımlanmıştır. Yetişkin yurttaşlara her konuda yol gösterici görevini üstlenen siyasal rejimin, çocukları göz ardı etmesi düşünülemezdi. Küçük yaştan itibaren çocuklara siyasal otoritenin doğru kabul ettiği bir iktisat anlayışının kabul ettirilmesi, gelecekte ekonomik açıdan güçlü ve zengin bir ülke kurmak açısından çok önem taşımaktaydı. Kaldı ki, 1930'ların başında yaşanan ekonomik kriz, sermaye birikiminin en basit ve etkili yöntemin tasarrufa yönelmekle sağlanabileceğini işaret etmekteydi. Fakat ekonomi konusunda yetişkinlerden beklenen davranışların çocuklarda karşılık bulması pek de olası değildir. Çünkü çocukların paranın, para kazanmanın ve malın kıymetini çok bilmedikleri ve hesapsızca harcama yaptıkları bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda dönemin çocuk dergileri ve onun dışındaki literatürde, özellikle zengin ailelere mensup çocukların genellikle düşünmeden para harcadıkları, başta giysi ve oyuncakları olmak üzere mallarının değerini bilmedikleri iddia edilmiştir. Çoğunluğu oluşturan fakir çocukların ise daha tutumlu olduğu, harçlıklarını biriktirme konusunda daha dikkatli davrandıkları düşünülmüştür⁵⁴. Biriktirme konusunda çocukların, yetişkinlerden beklenebilecek davranışları sergilemeleri mümkün görünmemekle birlikte, çocuk dergileri başta olmak üzere dönemin yazınının, tasarruf bilincini geliştirmek düşüncesiyle yayınlarını bu yönde yoğunlaştırdıkları ilk bakışta fark edilebilmektedir. Biraz da siyasal iktidarın yönlendirmesi ile girişilen bu yayınlarla, küçük yaşlarda öğrenilenlerin kalıcı olduğu ve alışkanlık olarak yerleştiği düşüncesinden hareketle tasarruf bilincinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

Öncelikle yerli ürünlerin tüketimini özendirme ve savurganlıktan kaçınıp tasarrufta bulunma yönündeki devlet eksenli propaganda, Dünyadaki ekonomik krizin etkisini hissettirdiği 1930'lu yıllar boyunca çok etkili biçimde sürdürülmüştür. Bu yöndeki çalışmaların savaş yıllarında da bir ölçüde devam ettiği görülmektedir. Fakat bu çabanın II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek gündemden düştüğü gözlenmektedir. Buna paralel olarak dönemin çocuk dergilerinde de bu yönlü haber ve yorumlarda azalmaların olduğu rahatlıkla söylenebilir.

54 Öztan, *a.g.e.*, s.95.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya:8/ 490.1.0.0 Yer No: 1331.419.1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya:10/490.1.0.0 Yer No: 1453.23.1.

II. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, Cilt:8.

III. Süreli Yayınlar

Çalışkan Çocuk

Çocuk

Çocuk Duygusu

Çocuk Dünyası

Çocuk Sesi Mecmuası

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi

Olgun Çocuk

Planlama Dergisi

Şen Çocuk

Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi

IV. Kitaplar

AÇIKGÖZ, Kamile Ün, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, İzmir, 1998.

Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

AKYILDIZ, Ali, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı - Refia Sultan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

BARDAKÇI, Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar*, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2006.

- DOĞDU, Mustafa, *Tek Parti Döneminde (1930-1950) Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Oluşturulması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2007.
- DURMUŞ, A., *1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. *Sakarya*, 2007.
- EGELİ, Münir Hayri, *Küçük Paralar*, Ankara, 1936.
- EGELİ, Münir Hayri, *Yeni Ağustos Böcekleri ve Karıncalar*, Ankara, 1936.
- GÜLERMAN, Adnan, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987.
- KEPENEK, Yakup, *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *10 İnkılap*, İstanbul, 1933.
- KURUÇ Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- ÖZTAN, Güven Gürkan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- SAĞLAM, Dünder, *Türkiye Ekonomisi*, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1977.
- ŞAHİNBAŞ, Seniha, *Yazılı Alman Basını İçinde Gençlik Basını*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1991.
- TEZEL, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 2. Basım, Yurt yayınları, Ankara, 1986.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923: Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1968.
- Özdeyişleriyle Atatürk*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Yayınları Serisi, Ankara, 1981.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt:3, Belge Yayınları, İstanbul, 1989.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

V. Makaleler

- AKÇAY, Memduh Aslan, "Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938): Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırması", *Planlama Dergisi Özel Sayı*, Ankara, 2002, ss.31-49.

- BALCI, Ahmet, "Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve 'Çocuklara Rehber' ", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, Bahar 2003, ss.319-349.
- DUMAN, Doğan, "1930'larda ekonomideki korumacılık politikasının okullardaki yansımaları: 'Yaşasın yerli malı, yaşasın kumbara!' ", *75 yılda Çarklardan Chip'lere*, İstanbul, 1999, ss.107-111.
- DUMAN Doğan, VARNALI Özgür Ş., "1930'larda Çocuk Piyaselerinde Yerli Malı Kullanma ve Ulusal Ekonomi Bilincini Oluşturma Çabaları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2, p. -, February 2013, s.1543.
- GURBETOĞLU, Ali, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt XL, Sayı:40, Ankara, 2007, ss.63-92.
- OĞUZKAN, Ferhan, "Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987.
- SARÇ, Ö. Celal , "1923'den Bu Yana Kalkınma Stratejileri, Kalkınma Politikası Komisyonu Tebliğleri", *2. Türkiye İktisat Kongresi I*, İzmir, 1981, ss.7-13.

VI. İnternet Kaynakları

- YILDIRIM Turhan, "Çocuk Dergileri: Eğitime Katkısı ve Türkiye Özelinde Geçmişten Günümüze Örneklerinin İncelenmesi", www.belgeler.com/.../ocuk-dergileri. E.T. Son Erişim: 22 Mart 2013.